

for i sin disputats. Hvorfor han søger at tildække den sammenhæng i »Med Bål og Brann« er gådefuldt og vildledende for den læser, der ikke kan kontrollere udviklingslinien i disputatsen.

Et andet punkt i Nedstrand-undersøgelsen kræver også en uddybning; måske kan der stilles spørgsmålstejn ved, om den lokalitet er særlig velvalgt. S. 72 bringer dr. Næss delkonklusionen, »i det store flertall av prosesser rammet trolldomsanklagene fattige, ofte meget fattige kvinner og menn«, men i kapitlet om Nedstrand-processerne synes konklusionen at være, at de anklagede ikke generelt kom fra de »aller fattigste familiene i bygda«. Til gengæld tilføjer dr. Næss i samme afsnit »men begge var innflyttere«. Denne konstatering gøres imidlertid ikke til genstand for yderligere overvejelser, skønt det dog ikke er en hypotese, der uden videre kan afvises. Så velrenommerede heksetrosforskere som englænderen Alan Macfarlane og franskmændene Robert Muchembled har tidligere diskuteret implikationerne af, at spændinger mellem fastboende og tilflyttere kunne udløse trolldomsprocesser. Med andre ord må læserne stå tilbage med den opfattelse, at de til grund liggende konflikter i Nedstrand muligvis var mere omfattende, end dr. Næss finder det nødvendigt dybtgående at redegøre for.

Vurderingen s. 64, der munder ud i antydningen af et folkemord, er ny i forhold til afhandlingen: »det uhyggelige omfang av kjedeprossene i Øst-Finnmark kan ha hatt sammenheng med at myndighetene brukte rettsapparatet mot en fremmed fiendtlig instilt og truende befolkningsgruppe. Riktignok bar de fleste trollkonene i Finnmarks-prossene norske navn. Men det var ikke uvanlig at prest og fogd brukte norske navn på medlemmene av den samiske befolkningen«. I dette tilfælde er manglen på noter nærmest katastrofal, for i afhandlingen s. 226 hedder det, »nesten samtlige henrettede i trolldomsprosessene i Finnmark tilhørte den fåtallige norske befolkningskonsentrasjonen i området i og rundt Vardø og Vadsø«. Altså ingen antydning af folkemord. Anmelderen kan ikke vurdere årsagerne til denne nyvurdering, men den er så væsentlig, at det klart burde fremgå, hvorledes dr. Næss var nået dertil.

Med baggrund i de fremdragne eksempler må det derfor slås fast, at afhandlingen – selv uden illustrationer – er at foretrække frem for den populariserede udgave.

Jens Chr. V. Johansen

Magtstaten i Norden i 1600-tallet og de sociale konsekvenser. Rapporter til den XIX nordiske historikerkongres Odense 1984, bind I, red. af ERLING LADEWIG PETERSEN. Odense University Studies in History and Social Sciences vol. 85. Odense Universitetsforlag, 1984. 144 s.

Forskellen mellem de nordiske lande træder gerne klart frem, når de stilles op på række til ensartet behandling. Det gælder også her, men kun delvis. Kun *Lýður Björnssons* bidrag om Island beskriver helt særegne forhold. Det afslører især magtstatens afmagt i et område langt fra dens centrum og dermed dens afhængighed af materielle forhold på transport- og kommunikationsområdet.

Skildringerne af de fire store lande synes derimod at vise en meget ensartet udvikling, og en udvikling mod større ensartethed. De samme træk findes overalt: øget udskrivning af skatter og mandskab; forarmelse og finanskriser; stærke

forskydninger i overklassens sammensætning og materielle basis; nye, ofte kortlivede, politiske og finansielle strukturer. Fremstillingen af et ensartet »produkt« – hære og flåder, hvis enheder så ens ud, kæmpede med de samme våben, delvis bestod af medlemmer af den samme internationale krigerstand, og ofte indgik på hver sin side i den samme krig – medførte ensartede belastninger og statslige tiltag.

De fire forfattere giver imidlertid de enkelte træk forskellig vægt i fremstillingen. I *Sven-Erik Åströms* bidrag om Finland og *Jan Lindegrens* om Sverige tildeles skildringen af strukturforandringerne inden for eliten f.eks. forholdsvis mindre plads, og skildringen af forholdet mellem statsmagten og bondesamfundet forholdsvis mere plads end i *Øystein Rians* bidrag om Norge og *Leon Jespersens* om Danmark.

Iøvrigt er det især det svenske bidrag som skiller sig ud. Lindegren fremlægger først og fremmest en principiel model af den svenske militærstats økonomi incl. finanserne. Modellen beskrives dels i tekst, dels i et system af diagrammer over vare- og pengestrømmene. De øvrige forfattere samler kræfterne om en kvantificering af enkelte hovedstrømme, defineret ud fra samtidens begrebsapparat. Det vil sige beskrivninger og statsindtægter fordelt efter typer og regioner.

De to tilgange har hver sine fortrin. Den første giver en god beskrivelse af faktorerne bag dynamikken. Lindegren lægger især vægt på krigsførelsens indre dynamik under de givne vilkår og på de sociale gruppers forskellige, evt. positive, forhold til krigens økonomiske virkninger. Den anden tillader en vurdering af, hvor kraftig dynamikken var, og hvor store påvirkninger den gav samfundets enkelte dele. I princippet burde der ikke være noget til hinder for at forene de to tilgange. De skulle tværtimod kunne støtte hinanden, idet principmodellen definerede rammerne for kvantificeringen, og denne afgjorde, hvad der var modellens væsentlige og uvæsentlige elementer.

En sådan integrering af de to tilgange (men selvfølgelig ikke nødvendigvis af netop denne model) burde være et naturligt mål for den egentlige komparative fremstilling af rigernes udvikling, som den påviste forholdsvis store ensartethed lægger op til, og som de stofmættede rapporter og den fyldige litteraturliste kunne danne et godt grundlag for.

Gunner Lind

Iron and Steel on the European Market in the 17th Century. A Contemporary Swedish Account of Production Forms and Marketing, ed. by GUNNAR PIPPING. Sthlm., Jernkontoret 1983. 271 s. Ill. 90 skr.

Bag den måske lidt vildledende hovedtitel gemmer sig en udgave af et anonymt metallurgisk arbejde, som blev fundet i kopi i det norske rigsarkiv 1974. Udgiverne – *Bergshistoriska utskottet* under *Jernkontoret* i Stockholm – identificerer med rimelige argumenter skriftets formodede ophavsmand, Abraham Cronström (1640–96), svensk møntmester og bjergværksejer i Bergslagen, som efter omfattende rejser på kontinentet i midten af 1600-tallet sandsynligvis har nedfældet sine indvundne erfaringer omkring 1670. Bogen publicerer både den foreliggende tekst – på ubehjælpsomt tysk – og en oversættelse til engelsk.